

Wat van mijn
jeugd bleef

Wat van mijn jeugd bleef

Jans Mulder

Schrijver: Jans Mulder
Coverontwerp: Digital Evy
ISBN: 9789403887807
© J.J. Mulder

Voorwoord

Ik heb een goede jeugd gehad. Dat is geen versiering die je later over het verleden legt om het draaglijk te maken. Het is een feit dat ik nog steeds kan ruiken. Nat zand na een regenbui die net is opgehouden, brood dat in de keuken dampte, zeep aan schone handen, zomerlicht dat op een vensterbank bleef liggen alsof het niet wist waarheen. De wereld was dichtbij en overzichtelijk, een straat met vaste geluiden, een buurt die je naam kende, deuren die open konden blijven staan. Er waren dagen waarop het leven zich gedroeg zoals het hoorde, gewoon, vriendelijk, bijna vanzelf.

En toch was er thuis iets dat niet meebewoog.

Het was geen ramp, geen grote slag die alles uit elkaar sloeg. Het was eerder een stroeve plek in het weefsel, een knoop die je niet altijd zag, maar die je voelde als je erlangs gleeed. Een regel die strak stond. Een toon die bepaalde wanneer je gelijk had en wanneer je stil moest zijn. Als kind leer je dan twee dingen tegelijk. Je leert hoe je lacht, hoe je speelt, hoe je je knieën openhaalt en weer opstaat, hoe je een straat als vanzelfsprekend bezit. En je leert hoe je oplet, niet op de woorden, maar op wat eronder ligt. Op het zuchten vóór een zin. Op de stilte ná een zin. Op de manier waarop een volwassen wil een kamer kan vullen zonder te bewegen.

Ik was geen kind dat zich makkelijk liet neerleggen. Ik had een mond. Ik had vragen. Ik had weerwoord, en dat woord klinkt netter dan het was. Het was vaak gewoon een snelle vlam. Niet omdat ik kwaad wilde, maar omdat ik niet begreep waarom ik iets moest slikken wat wrang smaakte. Ik wilde dat dingen klopten. Als iets niet klopte, zei ik het. Dat is een eigenschap die in een klas soms als moed wordt gezien en aan een eettafel als brutaliteit.

Thuis werd het een kwestie van vorm. Hoe je iets zei. Wanneer je het zei. Met welke ogen je keek terwijl je het zei.

Een blik kon al te veel zijn. Een zucht kon als tegenspraak tellen. En toch hield ik van thuis, van de kamers, van de geuren, van de gewone rituelen die aan de dag hingen zoals jasjes aan kapstokken. Dat is het ingewikkelde aan jeugd. Het is zelden één kleur. Het is een lap stof met warme stukken en harde naden. Je zit erin, je groeit erin, je merkt pas later waar het schuurt.

Mijn herinneringen komen niet als keurige jaartallen. Ze komen als voorwerpen.

Een fles die je in je hand voelt, koud en glad, en die ineens niet meer heel is. Een handdoek die om je schouders wordt geslagen, ruw en reddend. Lampjes die tussen gevels hangen alsof de straat een kamer is. Een dennengeur die aan je kleren blijft plakken, zelfs als je weer binnen bent. Zout op je lippen, zand in je haar, het geluid van een gang waar iedereen dezelfde pas moet lopen. Een stem die zegt: "Nu." En een kinderhoofd dat denkt: waarom.

Soms is het een klein detail dat blijft, niet het grote verhaal. De rand van een glas. Een scheef lint. De manier waarop een buurvrouw je vastpakt bij je schouders en je zonder vragen naar huis duwt. De manier waarop volwassenen, als ze schrikken, ineens boos kunnen worden omdat boosheid een vorm is, iets dat je kunt vasthouden. Troost is moeilijker. Troost vraagt dat je even toegeeft dat je bang was.

Ik heb lang gedacht dat mijn verleden vooral uit losse scènes bestond, zoals straatstenen die je kunt optillen en terugleggen. Je kunt er één pakken, je kunt eronder kijken, en je vindt er een geur, een geluid, een stukje van jezelf. Maar hoe ouder ik werd, hoe meer ik zag dat die stenen niet los lagen. Er liep een patroon doorheen. Warmte en weerstand. Vrijheid en begrenzing. Het vrolijke rumoer van een buurtfeest, en de stilte die thuis soms kon vallen alsof iemand het licht uitdeed.

Het vreemde is dat die knoop niet alles verpestte. Hij maakte de rest ook niet minder waar.

Mijn jeugd was prettig, echt prettig, vol van dingen die nu bijna niet meer bestaan omdat de wereld zich anders is gaan organiseren. Mensen kenden elkaar. Een straat kon zichzelf optillen voor een paar dagen feest. Een melkboer kon een hoek bewaken als een baken. Kinderen liepen met boodschappen zonder dat iemand het “onverantwoord” noemde. Je ging naar buiten en je kwam terug wanneer je werd geroepen. De tijd was ruimer, of wij waren kleiner, en daarom leek alles groter.

Maar er waren middagen waarop ik merkte dat je in dezelfde wereld twee werkelijkheden kunt hebben. Buiten renden we achter een bal aan. Binnen werd een toon scherp. Buiten rook het naar zomer. Binnen rook het naar spanning, een geur die je niet kunt benoemen maar wel herkent. Ik wist niet hoe ik het moest uitleggen, dus ik deed wat kinderen doen. Ik paste me aan waar het moest, en ik botste waar ik het niet kon laten. Ik leerde onderhandelen met mijn eigen karakter. Ik leerde soms zwijgen om erger te voorkomen. En soms leerde ik juist spreken, omdat zwijgen me benauwde.

Dit boek is geen rechtszaak. Ik ben niet gekomen om schuldigen aan te wijzen of om mijn gelijk op te poetsen.

Deze biografie volgt mijn leven vanaf mijn geboorte tot en met mijn achttiende levensjaar.

Ik wil niet dat het een verhaal wordt waarin één persoon het donker is en de rest licht. Het leven werkt zo niet. Mensen zijn mengsels. Huizen ook. De waarheid ligt vaak in de details, in wat iemand doet zonder het zelf te merken. In een hand die te hard een deur dichttrekt. In een stem die net te lang blijft hangen bij een woord. In een kind dat op zijn tong bijt en later, veel later, ontdekt dat hij dat zijn hele leven is blijven doen.

Ik schrijf dit omdat ik de voorwerpen wil neerleggen. Omdat ik wil terugkijken zonder het te romantiseren en

zonder het te verharden. Omdat ik wil laten zien hoe een prettige jeugd ook ruimte kan hebben voor een schaduw, en hoe die schaduw niet alles opeet. Hij schuift soms over een middag, hij verandert het licht, hij maakt je alerter. En daarna gaat de dag verder. Je eet. Je speelt. Je lacht. Je groeit. En ergens, onder dat alles, vormt zich een mens.

Sommige herinneringen zijn zacht en ruim. Andere zijn kort en fel. Ze staan naast elkaar zoals bomen naast huizen staan, zoals duinen naast dennen staan, zoals water naast land staat. Je kunt het één niet helemaal begrijpen zonder het ander. Ik heb het geprobeerd, jarenlang. Ik heb scènes weggeschoven en andere uitvergroot. Ik heb gedacht dat ik het wel wist, dat het allemaal achter me lag. Maar het verleden heeft een eigen manier om terug te komen, niet als spook, eerder als geur, als lichtval, als een woord dat je ineens weer hoort in de mond van iemand anders.

Daarom begin ik hier. Niet bij een datum, maar bij een gevoel dat ik nog kan aanwijzen. Warmte, en een knoop. Een huis dat veilig was, en een plek daarin waar je moest opletten. Een straat die je droeg, en een binnenwereld die je scherper maakte. Het zijn geen tegenstellingen. Het zijn de twee handen waarmee mijn jeugd me vasthield.

En nu leg ik ze open, één voor één. Niet om te bewijzen dat ik gelijk had, maar om te bewaren wat bleef. Om te laten zien hoe het was, van binnenuit, in geuren en stemmen, in scènes die je kunt aanraken. Zodat de lezer niet alleen weet wat er gebeurde, maar ook hoe het voelde toen de dag nog lang was, de wereld dichtbij, en een kind leerde dat je soms kunt lachen met zon op je gezicht, terwijl je thuis al weet dat je woorden moet wegen.

1959

Sinds ik weet dat mijn oma misschien de vroedvrouw was, verschuift de nacht in de Asser Violenstraat zestig. Niet dramatisch, geen donder, geen bliksem, maar een paar centimeters, zoals een kast die je eindelijk verzet en dan die bleke afdruk ziet op het behang. Eerst had ik het keurig verdeeld. Beneden de dokter, boven de vroedvrouw, daartussen mijn moeder, zeventien jaar, te jong voor zo'n gewicht. Maar als die vroedvrouw mijn oma was, valt de indeling uiteen. Dan wordt het geen scène met rollen. Dan wordt het familie. En familie heeft nooit rechte lijnen.

Ik probeer haar handen terug te halen, niet als op een foto, maar zoals je huid iets onthoudt. Oma's handen waren werkhands. Een lichte ruwheid, geruststellend, alsof je daarmee juist beter vastgehouden werd. Handen die aardappels schilden zonder te kijken, die een knoop terugvonden in een jas alsof het een kwestie van eer was. Als zij mij als eerste heeft aangepakt, dan begon mijn wereld niet steriel en plechtig, maar praktisch. Een stevige greep, een doek, warmte die niet twijfelde.

Daar moet ik om lachen, zachtjes. Ik stel me voor dat ik zaterdag vijftwintig april om kwart voor één, de nacht in gleeed en dat mijn oma daar stond met die zekerheid die je alleen hebt als je geen tijd neemt om bang te zijn. Niet veel woorden. Korte zinnen, zoals spijkers.

Adem.

Nog eens.

Rustig.

Beneden zat de dokter soep te eten. Dat detail blijft, het is te goed om te verdwijnen. Ik zie hem aan de tafel in de huiskamer, onder een lamp met gelig licht, een bord dat damp en langzaam afkoelt. Hij blaast op de lepel, alsof je met warme adem een klok kunt tegenhouden. Officiële man, titel, tas. En boven, mogelijk mijn oma, schort, ervaring, geen

dossier nodig. Het leven houdt ervan om gezag terug te brengen tot mensformaat. Het doet dat graag met iets eenvoudigs. Soep.

Violenstraat zestig was het huis van mijn opa en oma van vaderskant. Grootoudershuizen hebben een eigen klimaat. Boenwas. Oude stof. Koffie die te lang op het plaatje bleef staan. Koekjes die net iets te zacht zijn omdat ze al dagen in een trommel wachten. In zulke huizen klinkt de tijd anders. De klok tikt niet alleen, hij houdt toezicht. De trap kraakt niet zomaar, hij geeft commentaar

Ik denk soms aan het jaar waarin ik begon, negentiennegenenvijftig. Nederland was nog bezig zichzelf netjes terug te bouwen, met het geloof in vooruitgang dat bij de wederopbouw hoorde, huizen, straten, gewoonten, alles in het gelid. In het noorden lag een akker in Slochteren waar datzelfde jaar aardgas werd gevonden, een ontdekking die later het hele land zou veranderen, warmere huizen, andere kachels, nieuwe zekerheden. En intussen, in een straat waarvan de oudste huizen uit die naoorlogse bouwjaren stammen, ging het leven niet over plannen en projecten, maar over een meisje van zeventien dat moest bevallen in een schoonoudershuis.

Zeventien. Dat getal blijft in mijn mond hangen, omdat het zo onhandig jong is. Zeventien is nog net niet klaar met kind zijn, maar je wordt wel gevraagd om ineens een volwassen lichaam te zijn. Ik zie mijn moeder boven liggen in dat nachtlicht. Bleek, misschien. Koppig, vast. Waarschijnlijk allebei. En dan mijn oma erbij. Niet als zachte trooster, eerder als iemand die wist dat er nu geen ruimte was voor mooie zinnen. Alleen voor adem, rust, en nog een keer.

Als mijn oma echt de vroedvrouw was, stond ze ook tussen werelden. Ze was de moeder van mijn vader, bewaker van hoe dingen "horen". In een schoonoudershuis voel je dat sneller dan waar dan ook. Zelfs als niemand iets zegt, hangt er een protocol in de lucht. Maar bij een bevalling wordt

protocol bijzaak. Dan telt het lijf. Dan telt het moment. Dan valt er een stilte waarin zelfs trots even niet past.

Ik zie het voor me. Een teil met water. Een doek. Misschien een flesje jodium. Spullen die je niet opschrijft, omdat je ze gewoon pakt. Ze spreekt in korte stukken, woorden als gereedschap.

Adem.

Nog eens.

Rustig.

Ze maakt geen poëzie van pijn. Ze leidt je erdoorheen.

En dan, om kwart voor één, ben ik er.

Ik vermoed dat ik geen waardige entree maakte. Pasgeborenen hebben geen gevoel voor timing of fatsoen.

Rood.

Verontwaardigd.

Luid, alsof ik meteen bezwaar wilde maken tegen licht, kou en het feit dat iemand mij uit mijn rustige waterwoning had gehaald. Als oma me aannam, wreef ze me droog met een handdoek die naar kast rook. Ze draaide me om met vanzelfsprekendheid.

Dit is werk.

Dit is leven.

Dit gaat door.

Beneden trok een glimmend patroon over de soep, vet dat zich losmaakte en bleef drijven. Ik blijf dat voor me zien. Zo simpel dat het waar moet zijn. Terwijl boven een kind warm wordt gemaakt, wordt beneden iets koud. Terwijl mijn moeder een grens overgaat, blijft de dokter nog even bij zijn bord, alsof hij één hap nodig heeft om te onthouden dat hij ook maar een mens is.

Misschien riep mijn oma naar beneden. Geen paniek, een melding. Dan legde de dokter zijn lepel neer, dat kleine tikje metaal op porselein. Hij liep de trap op en kwam boven in een kamer waar hij, ondanks zijn titel, eigenlijk te gast was. Hij knikte, keek, zei iets officieels. Maar het echte werk was al

gedaan. Oma had het al vastgehouden. Oma had al besloten, dit kind hoort erbij.

Als ik mijn leven nu terugkijk, vind ik dat een prachtige grap van de tijd. Dat ik begon in het huis van mijn opa en oma, mogelijk in de handen van mijn oma, terwijl beneden de dokter soep at. Niet verheven. Niet glanzend. Heerlijk gewoon. Zo gewoon dat het kolderiek wordt, en juist daarom blijft het hangen.

1960

Deventer. Aan de Langestraat honderdvierentwintig stond de zomer te bloeien alsof hij zijn eigen adres kende en elke ochtend even controleerde of hij er nog woonde. De zon lag als warm brood op de tegels. De gladiolen hielden de wacht, lang en geduldig, met koppen die niet knikten maar toch alles zagen; lage bloemen schoven als knopen over een vest van aarde. Er was boenwas in het huis, buiten was er vochtige grond, en daartussen hing de geur van koffie die ergens achter een raam werd ingeschonken.

In het midden van dat alles stond mijn houten fort. Geen kasteel met torens, geen schip met zeilen, maar een box met spijlen die het licht in reepjes sneed. Elke streep zon werd een tralie. Elke tralie werd een argument waarom ik er niet uit kon, zei men. Ik was een klein blond jongetje met een pofbroekje dat ritselde bij elke beweging, en een strikje dat altijd net scheef viel, alsof het ook niet helemaal geloofde in netjes. Maar in mijn hoofd waren de plannen groter dan de tuin en veel groter dan de volwassenen die dachten dat zij de maat van de wereld hadden.

Volgens de groten was het “veilig”. Dat woord viel met de zwaarte van een deksel op een pan. Voor mij was dit het kalmste Alcatraz ter wereld. Geen sirenes, geen wachttorens, alleen bloemen die zwijgend toekeken en een lucht die deed alsof hij niets merkte. Elke ochtend testte ik de spijlen met de ernst van een ingenieur. Eerst links, dan rechts. Ik pakte ze vast, trok, duwde, luisterde met mijn hele lijf of er ergens een zwakte zat. Niets. Geen krimp. Zelfs het hout leek me uit te lachen, beleefd, zonder geluid.

Dan ging ik over op plan B. Plan B was diplomatie. Ik glimlachte, zette mijn ogen groot zoals ik dat geleerd had zonder het te weten, en zei plechtig: “DA!” Het was mijn toverwoord, mijn paspoort, mijn handtekening onder elk verdrag. En de wereld, die graag een kind met een glimlach

koop, schoof mij een koekje toe. Een mariakaakje, een speculaasje, iets met kruimels. Het was een uitstekend akkoord: zij vrede, ik kruimels. Ik liet de koekjes langzaam zacht worden in mijn mond, alsof ik tijd kon oplossen zoals suiker.

Maar op een middag werd het licht dun als melk. De schaduwen werden langer en stiller, en de lucht begon te ruiken naar waslijnen en koffie, naar natte lakens die in de wind hun kleine verhalen lieten drogen. Er was ergens een emmer water omgekieperd, of misschien had iemand gewoon net gedweild. Ik hoorde stemmen van volwassenen, gedempt, alsof ze achter een gordijn met elkaar fluisterden. Die middag had iets zachts en onverbiddeijks. In dat uur besloot ik dat vrijheid niet te onderhandelen valt.

Ik stapelde mijn bezittingen met de plechtigheid van een generaal die zijn leger opstelt. Een blokkendoos met deuken, blokken die al vaak waren gevallen en dus wisten wat zwaartekracht is. Een rammelaar die klonk als regen op een zinken dak, een geluid dat tegelijk vrolijk en ongeduldig was. En een vermoeide eend, van hout of rubber, ik weet het niet meer, maar met een oog dat al naar de hemel keek, alsof hij zich voorbereidde op iets groots. Het waren geen hulpmiddelen, het waren trappen. Treden naar een nieuwe wereld.

Ik zette eerst een blok neer. Toen nog één. Ik maakte een toren met de koppigheid van iemand die niet begrijpt dat regels bestaan. Mijn handen werkten snel, mijn hoofd was helder. Elke keer dat een blok wiebelde, hield ik mijn adem in. De eend keek toe. De rammelaar zweeg ineens, alsof ook hij begreep dat lawaai een verrader kan zijn.

Toen kwam het moment. Ik plaatste mijn voet, klein, bloot, op dat wankele bouwsel. Het hout voelde warm van de zon en een beetje ruw. Ik trok mezelf op, centimeter voor centimeter. Mijn buik tegen de rand. Mijn strikje schuurde langs een spijl, als een vlag die zich niet laat tegenhouden. Ik

hing even boven de rand. Gladiolen knikten, rozen schoven hun geuren naar me toe. De tuin hield de adem in. Zelfs de lucht leek te wachten.

En toen vloog ik.

Tenminste, zo voelde het. Het was geen sprong, het was een triomf. Ik was boven mezelf uit, letterlijk. Ik was uit het fort, uit de schaduwen, uit de afspraken. De wereld lag open, breed, vol gras en geur. Ik was een ontdekkingsreiziger, een ontsnapping, een held die zijn eigen legende schrijft met knieën en ellebogenwerk.

Tot de zwaartekracht, beleefd maar beslist, me uitnodigde om te landen.

Niet op gras, niet op aarde, maar op een vergeten stuk speculaas. Het lag daar alsof het speciaal was klaargelegd, een valstrik van suiker en kaneel. Het brak onder mijn lichtblauwe derrière met een droge, duidelijke knak. Het verspreidde zich als een kaart van onbekend gebied, een archipel van kruimels die glinsterden in het licht. Ik zat er middenin, kruimelig, triomfantelijk. Mijn strikje stond scheef als een vlaggetje dat de wind niet kon kiezen.

Ik keek naar mijn handen. Kruimels plakten aan mijn vingers, alsof de wereld me meteen wilde markeren. Ik proefde iets zoets op mijn lip. Het was geen straf, het was bewijs. Ik had het gedaan.

Mijn moeder vond me zo: een held van drie minuten. Ze kwam niet rennend met paniek, maar met die snelle, beheerste pas van moeders die al besloten hebben dat de schrik later komt. Ze zei niets. Geen preek, geen zucht. Ze tilde me op als een vogel die uit een heg wordt geplukt, voorzichtig en stevig tegelijk, en ik voelde de warmte van haar armen door mijn pofbroekje heen. Ik hoorde haar adem dicht bij mijn oor, kort, alsof ook zij net had moeten landen.

Ze zette me terug achter de spijlen. Niet hard, niet boos, maar met de kalme onverbiddelijkheid waarmee je een stoel terugschuift onder een tafel. De box werd weer een box. De

tralies werden weer tralies. De wereld hervatte zijn adem. In de tuin ritselde iets dat op applaus leek, misschien de bloemen, misschien de tijd, misschien mijn eigen bloed dat nog snel liep van de vlucht.

Ik zat daar weer, met kruimels op mijn knieën en een triomf in mijn borst die niet paste tussen houten spijlen. Mijn moeder veegde mijn mond af met haar duim, snel, alsof ze een punt zette achter een zin. Ze keek me aan, heel even, met een blik die zei: jij bent werk. Jij bent leven. Jij gaat door.

Die ontsnapping duurde kort, maar hij zette een merkteken in mij, als een potloodstreep onder een zin die je wilt onthouden. Sindsdien wist ik iets dat ik toen nog niet kon zeggen, maar al wel bezat: elke omheining heeft een rand waar het licht over kiepert. En als Hugo de Groot een boekenkist nodig had, dan had ik genoeg aan een blokkendoos, een rammelaar, een vermoeide eend en een beetje zomer.

Truus

Negentienzestig bracht niet alleen de tuin en de box, maar ook Truus. Mijn zusje. Geboren op veertien juni aan de Langestraat op De Worp in Deventer, in dat huis waar de kamers hun eigen geluid hadden en waar een deur altijd net iets harder dichtviel dan nodig was. Van haar geboorte weet ik niets. Geen beeld, geen geur, geen stem die ik kan terughalen. Het is een datum met een naam eraan vast, en ergens daarachter een kamer die voor mij gesloten blijft.

Toch weet ik hoe zo'n dag zich gedraagt, ook als je hem niet hebt gezien. Er zal een vroedvrouw geweest zijn, natuurlijk. Iemand met handen die weten wat ze moeten doen. Handen die niet wachten op toestemming van een kind dat nog niet kan praten. Handen die water laten koken, doeken klaarleggen, en met korte woorden de wereld in banen leiden.

Adem.

Rustig.

Nog eens.

Het soort taal dat niet bedoeld is om mooi te zijn, maar om iemand erdoorheen te krijgen.

En ik, ik was er ook. Maar niet in het midden van het verhaal, eerder aan de rand, zoals een stoel die in de gang staat. Wat moest ik met een zusje? Wat kon je ermee? Je kon er niet mee ruilen, niet mee bouwen, niet mee klimmen. Je kon hoogstens kijken. Misschien heb ik, op mijn knieën aan een deurpost gehangen, met mijn vingers aan het hout, luisterend naar stemmen die anders klonken dan normaal. Misschien heb ik de spanning gevoeld, dat zachte strakke in de lucht, alsof het huis even zijn adem inhield. En misschien heeft iemand mij weggestuurd, met een koekje, om mij bezig te houden, om de wereld van volwassenen afgesloten te houden voor mijn nieuwsgierige hoofd.

Een baby is voor een kind geen wonder, maar een vreemd pakket. Een bundel waar iedereen ineens serieus van wordt.

Je ziet de armen van je moeder vol, en je denkt niet: wat prachtig, maar: waar blijf ik dan. Je hoort gefluister. Je voelt dat er iets gebeurd is dat groter is dan jouw speelgoed. En tegelijkertijd begrijp je niets, want het nieuwe leven ligt daar maar te liggen, met een rood gezicht, een mond die open en dicht gaat, geluid dat op protest lijkt.

Geertruida Aaltje, naar haar beide grootmoeders, roepnaam Truus. Een naam die je eerst moet leren uitspreken voordat hij bij iemand hoort. Misschien heb ik haar gezien in een wiegje, te klein om echt te bevatten. Misschien heb ik geprobeerd haar aan te raken en werd mijn hand weggetikt, voorzichtig maar beslist. Niet uit boosheid, meer uit de reflex waarmee volwassenen kwetsbaarheid beschermen. Je leert snel dat zo'n zusje niet "van jou" is. Het is van iedereen, en juist daarom ook van niemand.

Wat kon je ermee? Je kon wachten. Je kon haar later meenemen naar buiten, als ze kon zitten, als ze kon lachen, als ze kon vallen zonder dat het meteen gevaar was. Je kon haar later een hand geven, haar ergens naartoe sleuren, haar laten zien hoe je iets doet. Je kon haar ook later plagen, natuurlijk. Want broers en zussen zijn niet gemaakt om alleen maar lief te zijn. Ze zijn gemaakt om te schuren, om grenzen te testen, om elkaar te leren hoe je een plek in het gezin bemachtigt zonder dat je verdwijnt.

Spelen ja, als we beiden kunnen lopen. Ruzie maken ook, zoals broers en zussen doen. Dat is het eerlijke vooruitzicht. Eerst is er een baby waar je weinig mee kunt, behalve hem aanzien als een nieuw meubelstuk dat ineens midden in de kamer staat. Daarna komt de tijd dat het meubelstuk beweegt, praat, terugpakt. Dan wordt het pas echt.

En misschien is dat het enige wat ik met zekerheid over haar geboorte kan zeggen. Niet hoe het rook, niet wie erbij was, niet welke kamer. Alleen dit: ineens was ze er. En daarmee veranderde het huis, zonder dat ik het kon uitleggen. Er kwam een extra ademhaling bij. Een extra stem,

later. Een extra reden om te lachen, later. Een extra reden om kwaad te worden, ook later. Dat is wat een zusje doet. Ze wordt niet herinnerd, ze wordt aanwezig.

1961

We verhuisden naar Utrecht alsof je een stoel optilt die al jaren op dezelfde plek heeft gestaan, en eronder blijkt een lichtere vlek te zitten, een afdruk die niemand hardop wil benoemen. Mijn vader, Jan, noemde het geen verbanning. Hij noemde het werk. Mijn moeder noemde het ook geen verbanning. Zij vouwde lakens op alsof vouwen de waarheid klein konden houden. Maar in de lucht hing het woord dat niemand wilde uitspreken, iets met schuld zonder misdaad, met heilig gelijk dat je huisraad uit elkaar trekt.

Er waren twee kampen geweest, twee stemmen die elkaar hadden opgejaagd tot het begon te knellen. Twee kerken, de een van de vrouw, de ander van de man, kinderen nog die met toestemming van koninklijk huis moesten trouwen. In het eind van de jaren vijftig, begin zestig kon zoiets een gezin opeens zwaar maken, niet omdat zij iets gedaan hadden, maar omdat anderen besloten dat het zo was. Men vond het beter. Men vond het noodzakelijk. Men vond altijd iets. En toen was er ineens een betrekking geregeld voor Jan, bij de DEMKA. Dat klonk als een reddingsboei, een woord dat naar metaal rook en naar een werkfluit. Een fabriek als bestemming, een adres als uitweg.

Ik was klein, nog niet oud genoeg om te begrijpen dat volwassenen hun beslissingen soms verkleden als geluk. Voor mij was verhuizen vooral een lawaai van dozen, van kastdeuren die dichtklapten, van spullen die opeens niet meer op hun plek hoorden. Truus was nog kleiner, Truusje, met die zachte wangen die altijd een beetje verbaasd leken, alsof de wereld een grap maakte waar zij nog niet om kon lachen.

We kwamen aan in de Wolfstraat, nummer zeven. Het huis stond er niet trots. Het stond er gewoon, zoals huizen dat doen wanneer ze niet verwachten dat iemand hen bezingt. De straat rook naar natte stenen en naar kool uit andermans

pannen. Het was een geur die tegelijk arm en geruststellend was, omdat hij zei: hier wordt tenminste gegeten, al is het dan zuinig.

Mijn moeder stapte als eerste naar binnen. Ze keek niet om, ze keek vooruit, alsof terugkijken het ergste kon oproepen. Jan droeg een koffer die meer geluid maakte dan gewicht had. Ik liep ernaast, een hand aan zijn jas, niet uit angst om te verdwalen, maar om zeker te weten dat we nog bij elkaar hoorden. Truus hing op moeders arm, slapend en wakker tegelijk, zoals kinderen dat kunnen wanneer er te veel beweging is.

Binnen was het schamel. Geen woord dat je graag gebruikt, maar het was zo. De meubels leken te klein voor de kamer of de kamer te groot voor de meubels, ik weet niet wat het was. Een tafel die iets te veel krassen had, stoelen die niet allemaal dezelfde taal spraken. Er was geen overdaad, er was een vorm van overleven die zich vermomde als inrichting. Mijn moeder deed alsof dat niet bestond. Ze zette een kopje neer alsof het een begin was. Ze streek met haar hand over de tafel, één keer, en zei: "Zo." Dat woord was een spijker. Daarmee hing ze ons op aan de dag.

De woonkamer bestond uit een voor- en achterkamer die doorgebroken was om het ruimer te maken. Die opening voelde als een mond die iets had ingeslikt en nu groter moest lijken. De ruimte gaf lucht, maar ook echo, alsof elk geluid even terugkwam om te vragen of het wel mocht bestaan. In het kleine keukentje stond een granieten gootsteen.

Dat graniet had een koude waardigheid, het soort steen dat niet meeleeft, maar wel alles verdraagt. Mijn moeder legde haar hand erop en trok hem snel terug. "Koud," zei ze. Dat klonk niet als klacht. Meer als constatering dat koud ook een vast onderdeel van een huishouden kan zijn.

Boven was er een zolder, een donkere plek vol mogelijkheden en stof, en daarnaast een kamer voor mijn ouders, afgeschermd met dunne wandjes. Wandjes die niet

echt konden verdedigen. Je hoorde er doorheen wat je liever niet hoorde. Een zucht. Een fluistering. Een woord dat niet afgemaakt werd. Mijn moeder keek naar die wandjes met een blik die zei: het is voorlopig.

En dan was er het toilet.

Ik ontdekte het later pas, op een dag dat de zon even de moed had om binnen te vallen. Je kon het niet bereiken vanuit het huis zoals je denkt dat een toilet bereikbaar hoort te zijn. Je moest naar buiten, naar het plaatsje achter het huis, en daar stond het. Een kleine, aparte wereld, met een deur die net iets te licht was, alsof hij bij de minste wind open kon gaan. Binnen was een houten kist. Geen rol, geen zacht papier. Alleen krantenpapier om je billen mee af te vegen. Zwarte inkt die aan je vingers bleef hangen alsof je de dag nog even mee naar binnen moest nemen.

Mijn moeder zag mijn blik en zei snel: "Jullie hoeven daar niet op." Ze keek naar Truusje en naar mij alsof ze ons wilde beschermen tegen de armoede zelf. "Jullie hebben het potje. Dat is beter." Haar stem deed alsof het een keuze was, niet een noodzaak. Ik vond het potje toen vooral een troon. Ik wist nog niet dat het ook een privilege kon zijn.

Jan lachte kort, schor. "Als ik bij de DEMKA begin, wordt het wel beter," zei hij. Hij zei het alsof hij het tegen zichzelf moest zeggen om het te geloven. Zijn handen roken al naar werk voordat hij er was, naar olie en ijzer in de verbeelding. Hij hing zijn jas aan een haak die te hoog was, trok hem weer naar beneden omdat hij scheef hing, en zei: "We redden het wel." Hij keek naar mijn moeder. Zij knikte. Ze knikte niet omdat ze het zeker wist, maar omdat knikken soms het enige is dat je kunt doen zonder te breken.

De buurt ontving ons open, warmer dan ik had verwacht van stenen huizen en smalle stoepen. Er waren buurvrouwen die ineens in een deuropening stonden alsof ze daar altijd al hadden gestaan en alleen even wachtten tot wij arriveerden. Ze kwamen niet met grote woorden. Ze kwamen met blikken,

met handen die even naar een doos wezen, met vragen die eigenlijk aanbiedingen waren.

“Nieuwe mensen?” zei iemand.

“Ja,” zei mijn moeder.

“Komt goed,” zei die vrouw, en ze bedoelde niet de wereld, maar de straat. Dat was al veel.

Het meest kwam Tante Riek van de overkant met hulp en informatie. Zij was geen tante, maar ze werd het meteen, zoals sommige mensen vanzelf familie worden in een omgeving waar je familie hebt achtergelaten. Ze had een vriendelijk gezicht, ogen die snel lachten, en een klompvoet. Ik was razend nieuwsgierig naar die voet. Niet uit wreedheid, niet uit spot, maar uit dat pure kinderlijke willen weten. Ik keek ernaar zoals ik naar een vreemd speelgoed keek dat ik niet mocht aanraken. Ik probeerde te begrijpen hoe ze liep. Hoe ze draaide. Hoe ze stil kon staan zonder om te vallen.

Tante Riek merkte het, natuurlijk. Ze keek naar mij, keek naar mijn blik, en glimlachte zonder schaamte. “Je zit te kijken, jochie,” zei ze.

Ik knikte. Mijn woorden waren nog klein, maar mijn nieuwsgierigheid was al groot.

Ze tikte met haar hand tegen haar heup. “Dit is mijn speciale poot,” zei ze, alsof ze een geheim deelde dat helemaal niet geheim hoefde te zijn. “Daar kan ik hard mee stampen als ik het zat ben.”

Mijn moeder schrok even, alsof ze bang was dat ik iets verkeerd zou zeggen. Maar Tante Riek lachte al, en Truusje lachte mee, op dat moment nog zonder te weten waarom. Het maakte iets los in ons huis. Een eerste soort ontspanning. Alsof het mogelijk was om hier te wonen zonder steeds je schouders omhoog te houden.

Naast ons woonde Zwaan. Een dame, zei men, en dat woord had bij haar ook echt een neus in de lucht. Ze liep alsof ze de straat maar net verdroeg. Ze zei “goedemorgen” met een mond die liever “eigenlijk niet” had gezegd. Maar als het

erop aankwam, had ze een klein hartje. Dat zag je niet meteen. Dat moest je ontdekken op momenten dat er iets viel, iets misging, iets uit de hand dreigde te lopen. Dan stond ze ineens bij de deur met een blik die niet meer hooghartig was, maar praktisch.

“Hebben jullie vuur?” vroeg mijn moeder op een dag.

Zwaan keek alsof vuur een persoonlijke kwestie was. Toen haalde ze zonder veel woorden een doos lucifers tevoorschijn, legde die in moeders hand en zei: “Niet kwijtraken.” Ze zei het streng, maar haar ogen waren zacht. Daarna liep ze weg zonder om te kijken, alsof ze bang was dat vriendelijkheid aan haar jas bleef hangen.

Mijn moeder vond langzaam een ritme. Huishoudelijk werk is niet alleen schrobben en koken, het is ook het leggen van een dag. Ze maakte bedden op met lakens die dun waren van gebruik. Ze zette pannen op het vuur met maaltijden die moesten doen alsof ze genoeg waren. Ze hield de vloer schoon. Ze hield vooral ons bij elkaar. Truusje op de heup. Ik aan haar rok. Jan naar de fabriek, vroeg weg, laat terug, met een vermoeidheid in zijn schouders die hij niet wilde tonen.

Soms, als hij thuiskwam, rook hij naar metaal en kou. Hij zette zijn broodtrommel neer, ging zitten, keek een moment naar zijn handen alsof hij zich afvroeg waar zijn leven gebleven was, en zei dan iets gewoons.

“Wat eten we?”

“Stampot,” zei mijn moeder.

“Goed,” zei hij.

En in dat kleine woord zat alles. Geen luxe. Geen groot verhaal. Alleen dit. We waren hier. We hadden een tafel, een doorgebroken kamer, een granieten gootsteen, dunne wandjes boven, een toilet buiten waar kranten lagen te wachten, en een straat die ons opving met buurvrouwen en hun ongevraagde hulp. Tante Riek die lachte en stampte met haar speciale poot. Zwaan die deed alsof ze geen hart had, maar het toch elke keer liet zien.

Ik begreep nog niet waarom we hier waren. Ik wist alleen dat een huis, hoe schamel ook, een wereld is zodra je er in woont. En dat je als kind verrassend snel leert wat je met een zusje moet. Je wacht tot ze kan lopen. Je leert haar dingen. Je maakt ruzie. Je maakt het weer goed. Je ontdekt dat familie niet altijd begint met liefdevolle woorden, maar vaak met een verhuizing, een krappe kamer, en mensen die je aankijken en zeggen: kom maar. Het komt wel goed, hier in de straat.